

NİZAMİ CƏFƏROV

GÜLHÜSEYN HÜSEYNOĞLU

BAKI - 2001

NİZAMİ CƏFƏROV

GÜLHÜSEYN HÜSEYNOĞLU

BAKI-2001

ÖN SÖZ

Elmi redaktoru:

filologiya elmləri doktoru,
professor Cəlal Abdullayev

Azərbaycan MEA-nın müxbir üzvü, professor Nizami Cəfərovun bu kitabı Azərbaycan xalqının azadlığı uğrunda apardığı mübarizəyə görə böyük məhrumiyətlərə məruz qalmış görkəmli yazıçı Gülhüseyn Hüseynoğlunun həyatına, yaradıcılığına həsr olunmuşdur.

4702060204 – 000
76 – 2001
658(07) – 076

© *Bakı Universiteti nəşriyyəti, 2001.*

Gülhüseyn Hüseynoğlu!..

Bu ad Azərbaycan ədəbi-ictimai mühitinə 40-cı illərin ortalarında daxil olsa da, 50-ci illərin sonu 60-cı illərin əvvəllərindən məşhurlaşmağa başlamışdır. Gülhüseyn Hüseynoğlu görkəmli yazıçı, alim, müəllimdir. O, Azərbaycan ədəbiyyatı üçün, demək olar ki, tamamilə yeni bir janrın – mənsur şeirin yaradıcısıdır. Və yarım əsrdən artıqdır ki, bu sahədə yorulmadan çalışır. Yalnız belə bir faktı xatırlamaq kifayətdir ki, Azərbaycanda mənsur şeirin poetikasını araşdırırlar hələ də ancaq Gülhüseyn Hüseynoğlunun yaradıcılığı ilə kifayətlənməli olurlar. Lakin bu, həmin araşdırmalara məhdudluq gətirmir, çünki görkəmli yazıçının mənsur şeirləri həm məzmun, həm də formaca zəngin olub Azərbaycan insanının (ümumən xalqının) mənəviyyatını, əhvali-ruhiyyəsini kifayət qədər dolğun əks etdirir.

Gülhüseyn Hüseynoğlu çox gənc yaşlarından Azərbaycanın azadlığı uğrunda mübarizə aparmış, milli siyasi-ideoloji baxışlarına görə sovet hakimiyyəti tərəfindən amansızcasına cəzalandırılmışdır. Lakin etiraf etmək lazımdır ki, Gülhüseyn Hüseynoğlunun (və onun həmfikirələrinin) mübarizəsi Azərbaycan ictimai təfəkkürünə müstəqillik hissləri aşılamış, 20-ci, 30-cu illərin milli mənilik duyğusunu 40-cı, 50-ci illərin «əqidəsizlik süketi»-ndən keçirib 60-cı, 70-ci illərə ötürmüşdür. Onun gənclik illərindən gələn mübarizliyi, daxili narahatlığı, üsyankarlığı yalnız mənsur şeirlərində deyil, yaradıcılığının bütün sahələrində təzahür edir. Gülhüseyn Hüseynoğlu neçə illərdir ki, Azərbaycan poeziyasının (yənə də sovet hakimiyyəti ideoloqları tərəfindən!) vaxtsız susdurulmuş bül-bülü Mikayıl Müşfiq haqqında yazır... Sadəcə araşdırmalar aparmır, məhz yazır... Çünki onun xüsusi araşdırmalar aparmasına, bəlkə də, ehtiyac yoxdur – o, Müşfiqi duyur,

hiss edir. Müşfiq onun heç zaman unuda bilmədiyi gəncliyidir... Gülhüseyn Hüseynoğlu Müşfiq haqqında yazanda da özünü yazır. Və yaza-yaza XX əsrin 20-ci, 30-cu illərindəki milli inqilabı (və canlı, coşqun!) yaradıcılıq ehtiraslarına haqq qazandırır, onları təsdiq edir (və onlarda təsdiq olunur).

... Gülhüseyn Hüseynoğlunun müəllimliyi onun yazıçılığının, alimliyinin davamıdır – bu, sadəcə müəllimlik deyil, insanlıqdır, on illər boyu qranit kimi möhkəm, bülür kimi saf saxladığı şəxsiyyətinin ifadəsidir. Gülhüseyn müəllim daxilinin, ruhunun müəllimidir...

Azərbaycan artıq on ildir ki, müstəqil dövlət quruculuğu yolu ilə inamla irəliləyir. Azərbaycan xalqı bütün dünyaya sübut edir ki, o, müstəqil olmağa, öz tarixi milli dəyərlərini - dilini, ədəbiyyatını, mədəniyyətini qorumağa qadirdir. Və müstəqilliyimizin on illiyini təntənə ilə qeyd etdiyimiz günlərdə keçmişdə aparılmış milli azadlıq mübarizəsinin tarixini vərəqləməyə xüsusi ehtiyac vardır. Azərbaycan prezidenti, Azərbaycan dövlətinin qurucusu və dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan əlli milyona qədər azərbaycanlının lideri Heydər Əliyev dəfələrlə demişdir ki, Azərbaycan xalqının (və dövlətinin) müstəqilliyi uğrunda mübarizə aparmış insanlar böyük hörmətə, məhəbbətə layiqdirlər, çünki onlar Vətənin səadəti naminə öz həyatlarından, azadlıqlarından keçməyə həmişə hazır olmuşlar... Biz məhz belə bir insan haqqında söhbət açmağa ehtiyac duyuruq...

HƏYATI

Gülhüseyn Hüseynoğlu (Abdullayev) 1923-cü ildə Masallı rayonunun Mollaoba kəndində anadan olmuş, kiçik yaşlarında ikən ailəsi ilə Bakıya köçdüyündən uşaqlığı, gəncliyi 20-ci, 30-cu illərdə gah məntiqli, gah da məntiqsiz, lakin coşqun bir ictimai-siyasi, mədəni həyat yaşayan Bakıda keçmişdir.

... Bakının Azərbaycanın paytaxtı, Azərbaycan elminin, mədəniyyətinin, ictimai-siyasi fikrinin mərkəzi kimi formalaşması prosesi XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində başlasa da, həmin proses keyfiyyət həddinə 30-cu illərdə çatır. Belə ki, məhz həmin dövrdə «Sovet Azərbaycanı»nın hər yerindən müxtəlif xarakterli, dünya-görüşlü insanlar, xüsusilə gənclər Bakıya axışır, «beynəlmiləl»liyi ilə öyünən şəhərin xarakterini dəyişməyə, onu bir milli şəhərə çevirməyə çalışırlar. Bakı müqavimət göstərmir... Birinci ona görə ki, 20-ci, 30-cu illərdə Tərixə daha çox gənclik, stixiya, təcrübəsiz düşüncə hökm edirdi, ikincisi ona görə ki, Bakı həmin illərdə məhz gəncliyin, stixiyanın, təcrübəsizliyin şəhəri idi... Burada bir-birinin ardınca heç bir Tarixi (!) əsası olmayan inqilablar, üsyanlar baş vermişdi. Bakı kimlə döyüşdüyünün fərqi varmıdan döyüşmüşdü. Və məğlub olmuşdu... Bakının məğlub olduğunu yaşlanmaq imkanı əldə etmiş çox az adamlar (az olsalar da!) bilirdilər. Gənclər isə təcrübəsiz idilər...

Orta təhsilini başa vuran Gülhüseyn Hüseynoğlu II Dünya müharibəsinin şiddətli dövründə Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil olur. Mənsub olduğu xalqın dilini, ədəbiyyatını, mədəniyyətini ürkədən sevən gənc mövcud siyasi-ideoloji qadağalara, məhdudiyətlərə, təqiblərə baxmayaraq universitetdə öz böyük müəllimlərindən milli təəssübkeşlik dərsi alır. Və iş o yerə çatır ki, yoldaşları İsmixan Rəhimov, Hacı Zey-

nalovla birlikdə millətçi «İldırım» təşkilatını yaradırlar. 1942-ci ildə yaradılan bu təşkilatın üzvləri o qədər də çox deyildi, məramı, məqsədi isə nə az, nə çox aşağıdakılardan ibarət idi:

1. Azərbaycan Respublikasını SSRİ-dən ayırıb müstəqil respublika elan etmək.

2. 20-ci, 30-cu illərdə, eləcə də sonralar həbs olunaraq məhv edilmiş Azərbaycan ziyalılarına bəraət verilməsi, onların üzərindəki «xalq düşməni» adının götürülməsi.

3. Azərbaycan dilinin dövlət dili olaraq hüquqlarının təmin edilməsi.

«İldırım»çılar öz məqsədlərini həyata keçirmək üçün, maraqlıdır ki, silahlı üsyan yolunu seçirlər. Bu yolu onlar yaqın ki, sosialist inqilabının klassik təcrübəsindən mənimsəmişdilər. Lakin məqsədlərinə nail ola bilmirlər... İsmixan Rəhimovun 1944-cü ilin mayında xüsusi üsulla (sol əllə çap hərfləri ilə) yazdığı məktub-məramnamə böyük şair Səməd Vurğuna göndərilir. Məktub-məramnamənin altında belə bir imza qoyulmuşdu: «Dönməzlər»... Çox istəyirdilər ki, xalqın nüfuzlu, böyük oğlu həmin mübarizədə onlara kömək göstərsin, ümumiyyətlə Azərbaycanın azadlığı uğrunda başladığı mübarizəyə rəhbərlik etsin. Və məktub-məramnamə belə bir şərtlə bitirdi ki, əgər şair «dönməzlər»lə bilavasitə görüşmək istəyirsə «Vətən ulduzları» adlı bir şer yazıb mətbuatda çap etdirdirsin. Əlbəttə, bu gün demək çətindir ki, «İldırım»çıların məktub-məramnaməsi Səməd Vurğuna çatdı ya yox... Ola bilsin ki, çatsın və bu cür bilavasitə (!) müraciət onsuz da təqib olunan böyük şairi şübhələndirdiyindən bu barədə təhlükəsizlik orqanlarına məlumat versin. Üsyankar gənclikdən fərqli olaraq Səməd Vurğun 40-cı illərin ortalarında artıq yetkin bir «sovet vətəndaşı»

idi. Həmin vətəndaşlığın hüdudlarından kənara çıxacaq milli hisslərini tamamilə cilovlaya bilmişdi.

... Təhlükəsizlik orqanları «İldırım» təşkilatının izinə düşürlər. 1948-ci ilin 23 oktyabrında təşkilatın üzvləri – İsmixan Rəhimov, Gülhüseyn Hüseynoğlu (Abdullayev), Hacı Zeynalov, Musa Abdullayev, Aydın Vahidov, Azər Ələsgərov, Kamal Əliyev həbs ediliblər. 1949-cu ilin Novruz bayramı günlərində SSRİ Cinayət Məcəlləsinin «Silahlı üsyana cəhd», «Grup halında antisovet təbliğatı» maddələri ilə mühakimə edilən gənclərdən üçünə – İsmixan Rəhimov, Gülhüseyn Hüseynoğlu (Abdullayev) və Hacı Zeynalova 25 il, digərlərinə 10 il, bir nəfərə isə 7 il iş kəsilir. Məsələ burasında idi ki, 25 il azadlıqdan məhrum edilənlər, əslində, güllələnməli idilər. Lakin bir az əvvəl Stalinin fərmanı ilə ölüm cəzası ləğv edildiyindən 25 il həbsə məhkum olunmuş üsyançıların bəxti gətirmişdi.

... Gülhüseyn Hüseynoğlu Sibirə 7. Nəli islah-əmək düşərgəsinə göndərilir - gəncliyinin ən gözəl illərini həbsxanada keçirən «dönməzlər»dən biri Bakıya bir də yeddi ildən sonra (1955-ci ildə) qayıdır. SSRİ-ni «xalqlar həbsxanası»na çevirmiş Stalin artıq bir neçə il idi ki, ölmüşdü, ölkədə yavaş-yavaş demokratik yumşalma başlamışdı. «Vaxtından qabaq» həbsdən buraxılan Gülhüseyn Hüseynoğlu özünün «günahkar» olduğunu həmişə etiraf edirdi. O, yaxşı bilirdi ki, xüsusi təşkilat yaradıb sovet rejiminə qarşı mübarizə aparan, hətta silahlı üsyana çağıran bir adamın aqibəti necə ola bilər. Yazıçı sonralar verdiyi müsahibələrinin birində demişdi ki, «mən özümü o rejimin düşməni hesab edirdim. Bu səbəbdən, həbsdə olduğum illərdə və sonralar da ruhdan düşməmişdim. Axı, məni nahaqdan tutmamışdılar...».

«Dönməzlər»in «qlavarı», böyük ingilis dili müəllimi, qeyri-adi şəxsiyyət İsmixan Rəhimov həbsdən sonrakı ilk günləri, həbs olunmalarında günahkar bildikləri

Səməd Vurğunun qəbuluna getmələrini belə xatırlayır: «... Girdim onun yanına. Oturub belə... Danışdım. 1949-cu ildən, təşkilat yaradıb onu dəvət etməyimizdən, tutulub getməyimizdən... Nə başınızı ağrıdım, dedim, mənə iş lazımdır. Bilirəm ki, sizin əlinizdə bir dəqiqəlikdir. Götürüb telefonu, bircə kəlmə tapşırsan bəsdə. Elə ağızımı açmışdım, dedi, dayan, dayan, siz o aspirantlar tutulmuşdular ha, onlardan siz? Dedim ha. Qayıt ki, hə, sən onların qlavarıydın? Elə toxundu mənə bu söz ki. Dedim, böyük şair, üzr istəyirəm, qlavar oğru dəstəsində olur. Amma onu düz deyirsiz ki, mənəm adım o siyahıda birinci yazılmışdı. Zəngi basıb bütün gözləyənləri çağırırdı. Baxdım ki, Gülhüseyn də onların arasındadı. Mən də elə bilirəm bu gedib. Nə isə, o, şikayətini dedi, bu, şikayətini dedi, axıra qaldıq biz ikimiz. Səməd baxdı üzümüzə. Gülhüseyn qayıtdı ki, mən də İsmixanla gəlmişəm. Bu elə deyəndə kişi tutuldu. Dedi görürsünüz, o yolla gedənlərin axırı yoxdu. Dedim, axı siz bu yolla gedib nə qazanmırsız, millətə nə verməmişiz? Dedi, niyə, əlifbadan «Ц», «Я»-nı çıxartmışıq, nailiyyətlərimiz böyükdü. Dedi, dinləyirəm. İş xahişini etdim. Elə bildim götürüb zəng vuracaq kimə lazımdı ona. Gördüm başladı ki, gedin sabah yox, o biri gün gələrsiz, görüm neynirəm, nə bilim nə. Durub çıxdıq. Gəldim evə. Elə bilirsiniz iki gün sonra nəşə oldu? Yox. Heç nə onlar çağırırdı, nə mən getdim. Bilirsiniz necə toxunmuşdu mənə? Öz-özümə deyirəm ki, alə, İsmixan, sən heç Sibirdə o cür qatarlar dayanırdı, soldatlar əli silahlı başımızın üstündə, biz də ac-susuz elə işləyirik ki, ... Təsəvvür edin, adam vardı, sağ əlin, qoyurdu kötüyün üstünə, sol əliylə baltanı çalırdı, əlini kəsib atırdı ki, təkə bir ay işləməsin. Mən o cür yerdə kimsə qabağında əyilməmişdim. İndi gəlib burda... Amma yaman toxunmuşdu qəlbimə. Sonra Kamal Talıbzadə məni gördü, dedi ki, adə, İsmixan gedmişən, kişi qorxub... Mən gir-

mişəm, Gülhüseyn də gəlib. Səməd də elə bilib biz ondan haqq-hesab çəkməyə gəlmişik...».

Biz, əlbəttə, müasir Azərbaycan poeziyasının banisinə, azərbaycançılıq düşüncəsinin yaradıcılarından birinə (bəlkə də, birincisinə!) haqq qazandırmaq, daha doğrusu, onu müdafiə etmək fikrində deyilik. Səməd Vurğunun belə bir müdafiəyə ehtiyacı yoxdur. Və Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin sözləri ilə desək, heç kim Səməd Vurğunun əvəzində heç kəsdən üzür istəməməlidir... Bununla belə qeyd etməliyəm ki, üsyançı gənclərin – «dönməzlər»-in böyük şairdən inciməyə haqları yox idi. Çünki məhz həmin illərdə (xüsusilə 40-cı illərin sonu, 50-ci illərin əvvəllərində!) Səməd Vurğun təqib edilirdi, az qalmışdı ki, növbəti «xalq düşməni»nə çevrilirdi. Belə bir vaxtda o, aldığı məktubların hamısına «provokasiya» kimi baxa bilərdi. Hər tərəf təhlükəsizlik orqanının çuğulları ilə dolu idi... «İldırım»çı aspirantların şairlə son görüşlərinə gəldikdə isə, görünür, İsmixan Rəhimovun «üsyankar» (və bir qədər də ölçüsüz-biçisiz) müraciəti şairin xoşuna gəlməmişdi.

... Həbs olunana qədər G.Hüseynoğlu yalnız ali filoloji təhsil almaqla qalmamış, ilk əsərlərini çap etdirmiş, ədəbi-ictimai mühitdə tanınmışdı. Elmi tədqiqat qabiliyyətini nəzərə alaraq onu aspiranturaya saxlamışdılar... Həbs illəri G.Hüseynoğlunu nəinki sındırdı, əksinə, daha da möhkəmləndirdi, müdrikləşdirdi. Bakıya qayıdandan sonra aspiranturaya bərpa edildi, çox sevdiyi yaradıcılıq işi ilə özünəməxsus ehtirasla məşğul olmağa başladı... Və məşğul olduğu sahələrin hər birində dəfələrlə etiraf edilmiş uğurlar qazandı. Akademik M.Arif vaxtilə yazmışdı: «Biz G.Hüseynoğlunun simasını yaxşı alım, gözəl yazıçı və qayğıkeş müəllim görürük».

... G.Hüseynoğlunu bu və ya digər dərəcədə tanıyanlar yaxşı bilirlər ki, o, əqidalı, iradəli, özünə qarşı yüksək tələbkarlığı olan insan, tədris etdiyi fənni, tələbələr-

rini ürəkdən sevən müəllimdir. Onun professoru olduğu Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasının müdiri, professor Cəlal Abdullayev yazır: «G.Hüseynoğlu elə şəxsiyyətlərdəndir ki, onun istər ədəbi-bədii fəaliyyəti, istər müəllimliyi və istərsə də bir insan kimi mənəvi-fərdi keyfiyyətləri, mübaligəsiz demək olar ki, gəncliyimiz üçün bir nümunə, bir örnək sayılmağa layiqdir».

G.Hüseynoğlu öz həqiqəti uğrunda mübarizə aparmaqdan yorulub usanmayan insandır - dostları, tələbələri, qələm yoldaşları G.Hüseynoğlunu nədənsə daha çox, professor S.Əlizadənin dəqiq ifadəsi ilə desək, «müxtəlif mübahisələr əsnasında yuxarı qaldırdığı dünyənlənmiş yumruğu» ilə təsəvvür edirlər. Mərhum akademik A.Aslanovla razılaşmamaq mümkün deyil ki, «Gülhüseyn Hüseynoğlunun əsərlərində irəli sürdüyü, təbliğ etdiyi fikirlərlə özünün şəxsiyyəti arasında tam bir uyğunluq vardır. İnsana hörmət, bütövlük, nəciblik və paklıq onun şəxsiyyətinin ən səciyyəvi xüsusiyyətidir. Onun bir yazıçı kimi təbliğ etdiyi fikirlərinin oxucuların qəlbinə dərhəl yol tapmasında, bircə, bunun da böyük rolu vardır».

... O hələ gənc yaşlarından milli hərəkata qoşulub, onun liderlərindən biri kimi amansız şəkildə cəzalandırılıb, ancaq öz həqiqətinə sadiq qalıb. Sonralar da heç kimin qarşısında baş əyməyib, həyatını mərdənə yaşayıb... Bakı Dövlət Universitetinin, xüsusilə filologiya fakültəsinin əməkdaşları, tələbələri Gülhüseyn müəllimi yalnız görkəmli bir yazıçı, yaxşı bir müəllim kimi deyil, həm də qeyri-adi bir insan, şəxsiyyət kimi qiymətləndirirlər. Öz evinin içində qeyri-adi adam olmaq çətinidir, bu ancaq G.Hüseynoğlu kimi böyük təbiətli insanlar üçün mümkündür...

O, neçə illər bundan əvvəl mənsur şerlərindən birində öz avtoportretini belə yaratmışdı:

Palıdım, palıdım - vüqarım!
Çınarım, çınarım - ucalığım!
Dəmirəgacım-mətinliyim, iradəm!
Söyüdüm, söyüdüm-pərişanlıqım, məftunluğum, kədarım!
Vüqarım da var, ucalığım da, mətinliyim, iradəm də.
Pərişanlıqım da var, məftunluğum kədarım də.

G.Hüseynoğlu möhkəm xarakteri, paklığı, haqqın adamı olması ilə bizim ədəbi-ictimai təfəkkürümüzdə xüsusi bir obraza çevrilmişdir - bu obrazı Gülhüseyn müəllimin tələbələrindən gözəl şair Fikrət Sadığın aşağıdakı misraları yaxşı tamamlayır:

Ömrü enişli-yoxuşlu, gül-çiçəklı, qar-yağışlı,
Sevinc, kədər-qəm naxışlı müəllimim!
Dərs deməyi dinclik bilən, doğru sözü inci bilən,
Müşfiq kimi incidilən müəllimim!
Dözüb dövran dolandıqca, bərkiyib odda yandıqca,
Cəsur bir gənc, müdrik qoca müəllimim!
... O səndin keçdin bu yolu, hələ qəlbin sözlə dolu,
Sadə, məğrur, düznəqulu müəllimim!

... G.Hüseynoğlu 75 yaşını ötüb keçdi - onlarla yüzrlə gözəl əsərləri, hər birinin qəlbində parlaq işıq yandırdığı yüzrlə, minlərlə tələbələri.... Və böyük şəxsiyyəti ilə...

Şair Oqtay Rza «Gülhüseyn Hüseynoğlu» adlı şeirində mənsur şer ustasının, alimin, yazıçının hər şeydən əvvəl güclü şəxsiyyətini tərənnüm edir:

İlk əsər yazandan bəri,
Lənətləyir zülmü, şəri..
Gözəl alim, gözəl insan -
Mənsur şer cəngavəri,
Köksü daim nurla dolu
Gülhüseyn Hüseynoğlu.

... Qoşulmadan məqsədgüdən
Yaltaqların dəstəsinə
Dözüb Sibir soyuğuna,
Böyük Səhra istisina...
Tanrı ona bəxş eləyib
Yanar ürək, isti sinə.

Gülhüseyn müəllim üçün ən çətin işlərdən biri özü, ailəsi, yaxın adamları haqqında danışmaqdır – daha doğrusu, o, bu barədə ümumiyyətlə danışan deyil... Lakin Gülhüseyn müəllimin gözəl ailəsi, istedadlı uşaqları var: ilk övladı Gülçin xanım riyaziyyatçıdır, Kibernetika İnstitutunda şöbə müdiridir... böyük oğlu Yalçın fizioloqdur, tanınmış mütəxəssisdir, əsasən beyin cərrahiyyəsi problemləri ilə məşğul olur... ortancıl oğlu Toğrul diş həkimidir, istedadlı bir gəncdir... kiçik oğlu Uğur isə böyük riyaziyyatçıdır, elmlər doktoru, professorudur... Və düzlük, doğruluq Gülhüseyn müəllimin özünü nə qədər xarakterizə edərsə, övladlarını da o qədər səciyələndirir – belə də olmalıdır, çünki onun genini daşıyıb, onun bilavasitə tərbiyəsindən çıxıb, ona oxşamamaq mümkün deyil.

... Gülhüseyn müəllim sadə, həqiqətpərəst, mərd adamdır. Və bu xüsusiyyətlər onun fəaliyyətində bəzən o qədər bariz təzahür edir ki, görkəmli yazıçının, müəllimin qeyri-adiləyi təsəvvürünü yaradır.

G.Hüseynoğlu haqqındakı «Dönməzlərdən biri» məqaləsinin müəllifi yazıçı-jurnalist Atababa İsmayıloğlu yazır:

«Bir dəfə, tanınmış şəxslərdən birinin yanında gileyləndim:

- İstiqlal uğrunda ölümün gözüne dik baxan Gülhüseyn Hüseynoğlu, ordenləri alanlar isə başqalar...

Həmsöhbətim sözümü kəsdi:

- Günah özündədir. Mənim yanımda onu ordənə təqdim etmək istəyirdilər, amma razılaşmadı.

Ara-sıra Gülhüseyn Hüseynoğlu ilə ünsiyyətdə olan bir adam üçün bu imtina təəccüblü deyil. Çünki onlar azadlıq uğrunda mübarizə aparanda... bu işə nə vaxtsa alacaqları mükafat naminə qoşulmamışdılar, bunu heç xəyallarına belə gətirməmişdilər. Onlar özləri bu iş üçün mükafat verməyə hazır idilər: ömürlərini, talelərini, canlarını...».

Məlum olduğu kimi, G.Hüseynoğlunun haqqında çoxlu şerlər yazılıb... Onların hamısının qəhrəmanı qorxmaz, mərd, vətənpərvər, düzünəqulu» G.Hüseynoğludur. Lakin bu şerlərdən biri diqqəti daha çox cəlb edir – onu yazıçının tələbə yoldaşı, Bakıdakı 190 №li orta məktəbin Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi Sürəyə Mirabdullayeva yazıb:

Çıxmamışdır yadımdan qanlı-qadali illər,
Səninlə keçirdiyim ötüb-keçən fəsillər.

İnstitut həyatı, tələbək illəri...

Gör neçə bahar keçir artıq o gündən bəri,

O zaman sən nə alim, nə də bir şair idin.

Öz sadə geyiminlə daha çox seviliirdin!

Biz sənin gözlərində dərin idrak görərdik,

Arxamızda dayanan mətin dayaq görərdik!

«Gülü» deyib səslərdik ehtiramla səni biz,

Səni «Gülü» çağırıır bu gün yenə qəlbimiz!

Yadımdadır, «Xalq», «Vətən» deyən dodaqlarında
 Üfûqlərin günəşi, ulduzları yanardı,
 Sözümdə, söhbətimdə, alınının vüqarında
 Şöhrəti dünya gözən Azərbaycan durardı.
 «Azərbaycan» deyəndə dodağın titrəyərdi,
 Xalqımdan söz açanda qəlbim nəgmə deyərdi.
 Əzablar da duyduğun sən sarılanda Vətənə,
 O günlər üçün, dostum, baş əyirəm mən sənə!

... Gülhüseyn müəllim on il, iyirmi il, otuz il bundan
 əvvəl hansı həvəs, yaradıcılıq enerjisi ilə yaşayırdısa, bu
 gün də həmin həvəslə, enerji ilə yaşayır, yazıb yazır,
 gənc filoloqlara ədəbiyyatın sirlərini öyrədir, müstəqil
 respublikanın ədəbi-ictimai həyatında özünəməxsus eh-
 tirasla iştirak edir.

YARADICILIĞI

Müxtəlif janrlarda, növlərdə əsərlər yazan, lakin bir
 janrda daha çox müvəffəq olub tarixə düşən yazıçıların
 yaradıcılığı göstərir ki, müxtəlif janrlara müraciət, prinsip
 etibarilə, bu və ya digər (bir!) janrın ifadə-ıdrak, poetex-
 noloji imkanlarını genişləndirmək ehtiyacından irəli gəlir.
 Onlarla kitablar müəllifi, əli ildən artıq kifayət qədər çox-
 planlı yaradıcılıq təcrübəsi olan, həyatın hər üzünü gör-
 müş Gülhüseyn Hüseynoğlu hekayələr, novellalar, oçerklər,
 povestlər, elmi əsərlər yazsa da, Azərbaycan ədəbi-
 ictimai mühiti onu birinci növbədə mənsur şeirlər ustası
 kimi tanıyır, sevir, qiymətləndirir. G.Hüseynoğlunun qə-
 ləmindən çıxan nə varsa, hansı janrda yazılmasından
 asılı olmayaraq, məhz mənsur şeir kimi oxunur, dərk edi-
 lir. Çünki o nə düşünürsə mənsur şeir formasında, qəli-
 bində, əndazəsində düşünür. Və G.Hüseynoğlunun görü-
 nüşündə, hərəkətlərində, ətraf aləmə münasibətində də
 bir mənsur şeir ədası var...

Akademik Aslan Aslanov G.Hüseynoğlunun ədə-
 biyyata gəlişi barədə yazmışdı: «O, elə ilk əsəri ilə özü-
 nü sevdiren, təkrarsızlığı, orijinallığı, yaradıcılıq dəst-xəti,
 təzə-tərliyi ilə birdən-birə nəzərləri cəlb edən yazıçılar-
 rımızdan oldu. Onun 1944-cü ildə nəşr edilən «Ana» he-
 kayəsinin doğurduğu emosional təsir gücünü kim unuda
 bilər? Hekayə hələ çap olunmamışdan qabaq müəllif onu
 Natəvan adına klubda keçirilən gənc yazıçıların yara-
 dıcılıq gecəsində oxumuşdu. Müzakirə zamanı böyük
 şairimiz Səməd Vurğun həmin əsəri yüksək qiymətlən-
 dirmiş, onu əsl poeziya nümunəsi hesab etmişdi. Elə bu
 yaradıcılıq gecəsindən də «Gülhüseyn Hüseynoğlu» im-
 zası ədəbi ictimaiyyətin yaddaşına həkk olunmuşdu».
 G.Hüseynoğlu isə xatırlayır ki, Səməd Vurğunun mənim
 ilk əsərim barədə dediyi sözlər məni sevindirməkdən
 daha çox hövlləndirdi, dəli elədi – mən həmin tərifdən

sonra bir müddət əlimə qələm almaqdan qorxdum, qorxdum ki, bir də o səviyyədə yaza bilmərəm...

Gənc yazıçı nə yazmışdı ki, dövrün böyük sənətkarını yerindən oynatmışdı?..

... Yaralanıb cəbhədən qayıtmış bir əsgər müharibədə oğlu itkin düşmüş ana ilə qonşuluqda yaşayır. Ana bilmir ki, həmin əsgər məhz onun həlak olmuş oğlu ilə birlikdə vuruşub, onu öz əlləri ilə torpağa tapşırıb, qanını yerdə qoymayacağına and içib.

Ana oğul gözləyir, cəbhədən gəlmiş əsgər isə oğlunun həlak olduğunu ona deyə bilmir...

Müharibənin son aylarında yazılmış hekayənin ideya-estetik məramı barəsində akademik A.Aslanovun dəqiq təyinatını burada xatırlatmaq yerinə düşərdi: «... müharibə qurtaracaq, əsgərlərimiz qələbəylə geri dönəcəklər. Bəs onda həlak olan əsgərlərin anaları nə edəcəklər? Onları kim və necə ovunduracaq?! Bu çox ciddi bir problemi o vaxt ortalığa atmaq, bu haqda düşünmək, onu əvvəldən qələmə almaq Gülhüseyn Hüseynoğlunun bədii dünyaduyum zənginliyinin nəticəsi, bədii kəşfi idi».

G.Hüseynoğlunun ikinci əsəri «Bənövşə əfsanəsi», əslində, xeyli vaxt – iki il keçəndən sonra 1946-cı ildə çap olundu. Və ilk illərdən öz yaradıcılığına məsuliyyətlə yanaşan yazıçının bu əsəri də ciddi ədəbi axtarışların, orijinal təfəkkürün məhsulu idi. «Bənövşə əfsanəsi» sübut etdi ki, böyük Səməd Vurğun tamamilə haqlı imiş – G.Hüseynoğlu nasir yox, daha çox şair imiş... «Bənövşə əfsanəsi»ndə müəllif böyük məhəbbətin mənəvi gücü barədəki mifoloji təsəvvürlərə, ümumiyyətlə, xalq ədəbiyyatına müraciət edir, bu günə milli bədii-estetik təfəkkürün «arxeologiya»sından gəlir...

Bahar adlı naxırçı oğlu ilə gözəl Bənövşə arasında ki dərin sevgi el-obaya yayılır – dövlətinə, varına güvənənlər qıza sahib olmaq üçün Baharı öldürürlər. Bənövşə yoxa çıxır... Müəllif davam edir: «Nəhayət, bahar gəldi.

Bütün kənd bulaq başına axışdı. Fəqət o, yenə yoxdu. Bənövşə gəlməmişdi.

Onlar tənha daşın yanına gəldilər və birdən-birə daşın böyründən hələ onlara məlum olmayan, boynu çiynində bitmiş bir zərif çiçəyin baş qaldırdığını gördülər... Və o gündən bu məsum çiçəyə bənövşə adı verildilər».

Mənim qəti inamına görə, G.Hüseynoğlunun ilk mətbu əsəri «Ana» ilə sonrakı «Bənövşə əfsanəsi» arasında janr tipologiyası baxımından əsaslı bir fərq yoxdur. Ona görə də G.Hüseynoğlunun yaradıcılığına həsr olunmuş məqalələrdə, öçerklərdə «Ana»nın məhz hekayə, «Bənövşə əfsanəsi»nin məhz mənsur şer kimi təqdim edilməsi görə bilməmişdir...

Ustad Əkrəm Cəfər «Gülhüseyn Hüseynoğlunun mənsur şerlərinin poetikası» məqaləsində yazır: «Əsrimizin iyirminci illərində mətbuatımızda adda-budda halda mənsur şer yazmağı sınıması V.Hacıoğlu («Ah, bəlkə...»), Ə.Əqizadə («Zavallı mən»), Azəri Böyükzadə («Gecəmin biri»), Məhəmməd Əkrəm, yəni bu şerlərin müəllifi (Ə.Cəfər özünü nəzərdə tutur – N.C.) («Rəsm-in») və b. olmuşdur... Lakin bu yazılar ibtidai sınaq yazıları idi və onları bugünkü mənasında mənsur şer adlandıra bilmərik». Müəllif davam edir: «Bu janrın ədəbiyyatımızda yaradılması, inkişafı görkəmli ədibimiz Gülhüseyn Hüseynoğlunun adı ilə bağlıdır. O çox doğru olaraq bizdə bu janrın banisi sayılır. Gülhüseynin mənsur şer sahəsində rəqibsiz sənətkar olmasını istər respublikamızda və istərsə də Sovet İttifaqında bir sıra yazıçılar, alimlər, ədəbiyyatşünaslar, tənqidçilər etiraf və təsdiq etmişlər». Əkrəm Cəfər həmin məqaləsində G.Hüseynoğlunun mənsur şerlərinin yığcamlığı, yüksək şəriyyəti, həyat həqiqətini olduğu kimi, yeni zədələmədən əks etdirməsi, fəlsəfi tutumu və s. barədə müfəssəl söhbət açdıqdan sonra belə bir qərara gəlir ki, «bu mənsur şerlərin müəllifi əsərlərini yazarkən nə ovl nə vəzifə, nə or-

den-medal, nə mənzil-yaylaq, nə şəxsi rifah, nə yuxarıdakıların gözüne girmək, nə yalanlar danışmaqla şöhrət qazanmaq, nə vicdanı qiymətdən salmaq... yoluyla getmişdir. O, böyük Hüseyn Cavidin dediyi yolla – xalqı düşünmək, xalqı sevmək, xalqa xidmət etmək yoluyla getmişdir. Əsl yazıcının yolu da məhz bu yoldur».

Müasir rus ədəbiyyatının klassiklərindən Konstantin Fedin «Дружба народов» jurnalının redaktoru S.A.Baruzdinə 1 mart 1970-ci il tarixli məktubunda yazırdı:

«Дорогой Сергей Алексеевич, случай познакомил меня с одним азербайджанским писателем, уже – по-видимому – знакомым очень хорошо на родине. Он прозаик и в прозе пишет стихи. Жанр... не слишком современный. Однако я прочитал 5 страничек, и 2 из них заслуживают того, чтобы напечатать все пять.

Это стихотворение – «Шкатулка», им замыкается небольшая рукопись. Она, «Шкатулка», интересна тем, что очень властно, хотя и мягко, переводит чувство читателя из прошлого в наше настоящее и заставляет увидеть наш новый мир в его самом идеальном существе!

Иносказание становится живым образом действительности. На меня это действовало гипнотически. Не подумаете ли Вы о возможности напечатать эти «стихи в прозе»? «Шкатулка» больше чем оправдывает мысль-познакомить русского читателя с нашим азербайджанским коллегой.

Ваш К.Федин»

Göründüyü kimi, böyük yazıçı bir neçə sətirdə G.Hüseynoğlunun mənsur şerlərinin ideya-estetik xüsusiyyətləri barədə kifayət qədər aydın təsəvvür yaradır, xüsusilə «Mücrü» üzərində dayanır... Etiraf etmək lazımdır ki, «Mücrü» mənsur şeri müasir Azərbaycan ədəbiyyatının ən gözəl əsərlərindən biridir, müəllifin həqiqi bədii kəşfidir. Həmin mənsur şer əsasında çəkilmiş qısa-

metrajlı film də ictimaiyyətin böyük marağına səbəb olmuşdur.

... Evə gələn gəlir, cehizinin üstündə nənəsindən qalma bir mücrü də gətirir. Nişan şeylərini, uşaqların atasının alıb ona bağışladığı qiymətli hədiyyələri ana mücrüyə qoyur. Ata müharibəyə gedib qayıtmır. Ana mücrüyə yığdığı zinət şeylərini satıb uşaqlarını böyüdür.

Uşaqlar ali təhsil alırlar, əvvəl böyüyü, sonra o birilər hərə anaya bir diplom gətirir. Ana diplomları bir-bir mücrüyə yığır...

«Mücrü»nü, eləcə də G.Hüseynoğlunun onlarla gözəl mənsur şerlərini oxuyarkən böyük yazıçı, ədəbiyyatşünas Mir Cəlalın aşağıdakı sözləri yada düşür: «Gülhüseyn özünə tələbkar, oxucusuna və ümumən ədəbiyyata hörmət bəsləyən, az yazdığı sevan yazıçısıdır... qəhrəmanın kədər və məyusluğunu göstərməkdən qorxmur... Onun yazılarında süni effekt tapmaq çətindir».

G.Hüseynoğlunun mənsur şerlərinin, bütövlükdə bədii yaradıcılığının əsas mövzusu mənavi-əxlaqi məsələlər, problemlərdir. İlk əsərlərindən başlayaraq bugünə qədər o, qarşısızlımaz bir ehtirasla, müasirimiz olan insanın mənavi dünyasını tədqiq edir. «...Onun yaratdığı obrazlar öz boy-buxunu, üz-gözünün görünüşü, geyiminin növü və rəngi ilə yox, işi və əməl uğrunda mübarizəsi, hərəkət və davranışı, saf duyğu və düşüncələri, zəngin könül aləmi ilə yadda qalır» (S.Əlizadə).

G.Hüseynoğlu haqqında yazan demək olar ki, bütün tənqidçi-ədəbiyyatşünaslar onun güclü müşahidə qabiliyyətinin olduğunu qeyd etmişlər. Məmməd Arif yazır: «Müasirlərimizin psixologiyası ilə bağlı aktual məsələlərin həlli də onun mənsur şerlərində zəngin həyat materialına əsaslanır». G.Hüseynoğlunun mükəmməl poetik formasını tapmamış əsəri ola bilər, ancaq onun həyatdan gəlməyən, bütün məzmun-mündəricəsi ilə həyata əsaslanmayan əsərini təsəvvür etmək mümkün deyil. Ən

müərrəd, ən emosional düşüncələrində də G.Hüseynoğlu realistdir, bu dünyanın adamıdır...

«Ata», «Müjdəçi», «Ay nur çiləyəndə», «Ömür-gün», «Bir söz», «İstək», «İstəmirəm», «Axar su», «Səninlə neyləyim?», «Qartalların uçuşu», «Payız», «Özün kimi», «Azərbaycan gözəli» və s. və i. Mənsur şeirlərində realizm romantik sürət götürür, adı həyat mənzərələrinin poeziyası açılır.

G.Hüseynoğlunun bir sıra mənsur şeirləri Azərbaycan xalqının tarixinin keşməkeşli dövrlərinə, problemlərinə həsr olunmuşdur ki, bunlardan biri Azərbaycanın ikiye (yalnız ikiye?) bölünməsi məsələsidir. Azərbaycan ədəbiyyatında «ayrılıq» mötəvliəri XX əsrin 30-cu illərindən görünə də, II Dünya müharibəsindən sonra geniş yayılmış, bir sıra dəyərlı əsərlərin yaranması üçün mənavi-ideoloji mənbə olmuşdur. Ona qədər Azərbaycanın Şimalı və Cənubi sosial-millı baxımdan, demək olar ki, bir idi – Şimaldan Cənuba, Cənubdan Şimala gediş-gəliş üçün bir ciddi maneə olmurdu. Lakin 20-ci illərin əvvəllərindən etibarən Şimalda bir, Cənubda isə digər ideologiya, həyat tərzi qərarlaşdı ki, bu da mənavi-ruhi sərəhədi dərinləşdirməyə başladı.

II Dünya müharibəsi dövründə Azərbaycanın Şimalı ilə Cənubu arasında beynəlxalq zərurətdən doğan ədəbi-mədəni əlaqə yarandı: sovet qoşunları irəlilədən bağlanmış müqavilə əsasında İrana daxil oldular ki, onların içərisində Şimaldan olan görkəmli yazıçılar, jurnalistlər, elm, mədəniyyət, incəsənət xadimləri var idi. Çox keçmədi ki, Təbrizdə həmin yaradıcı qüvvələrin gücünə ədəbi-mədəni mühit (hansı məzmununda olursa-olsun!) bərpa edildi. Və nəticə etibarilə, Azərbaycanın Cənubunda güclü milli demokratik hərəkat başladı. XX əsrin əvvəllərindəkindən fərqli olaraq 40-cı illərin hərəkatının önündə əsasən ziyalılar, xüsusilə ədəbiyyat adamları

gedirdilər. Hərəkat özünün böyük liderini – S.C.Pişəvərini, yüzlərlə milli düşüncə, təfəkkür fədasini yetirdi.

Ümumiyyətlə, 40-cı illərdə Azərbaycanın Cənubundakı, miqyası, keyfiyyəti etibarilə möhtəşəm ictimai-siyasi, mənavi-ideoloji hərəkat lazımi nəticəni verməyə də, millətin tarixində ən azı aşağıdakı hadisələrlə əlaqədar oldu:

- 1) 20-30-cu illərdə Azərbaycanın Cənubunda söndürülmüş ədəbi-mədəni, ideoloji həyat yenidən canlandı, az yaşamasına baxmayaraq ilk milli dövlət yaradıldı;
- 2) Şimalda Cənuba marağ gücləndi, ədəbiyyatda Cənub mövzusunun miqyası genişləndi;
- 3) 40-cı illərin ikinci yarısında irticanın təqibindən qaçaraq Azərbaycanın Şimalına köçəri mühacirlər (onlar Cənubun görkəmli ideya, təfəkkür sahibləri, qələm əhli idilər) Şimalda Cənubun mənavi-ədəbi obrazını təzələdilər.

Və 40-cı illərin sonu 50-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycanın Şimalında Cənub mövzusu, əsasən, «ayrılıq», «həsərət», «fəraq» motivi ilə diqqəti çəkir... Digər motivlər (Şimalda Cənubun birliliyinə sosial-siyasi çağırış və s.) ya ikinci plana keçir, ya da faktiki olaraq unudulur. Və «ayrılıq», «həsərət», «fəraq»... motivi, nə qədər qəribə olsa da, Azərbaycanın Cənubunu Şimal üçün bir sıra hallarda ideallaşdırır ki, fikrimizcə, bunun aşağıdakı səbəbləri olmuşdur:

- 1) Cənubdan Şimala mühacirət edən istedadlı ədəbiyyat, ictimai-siyasi fikir adamları (B.Azəroğlu, H.Billuri, M.Gülğün, Ə.Tudə, S.Tahir...) özlərini nə qədər doğma mühitdə hiss etsələr də, yenə Cənubun xiffətini çəkirilər;
- 2) Azərbaycanın Şimalında xüsusilə 50-ci illərin ortalarından başlayaraq «sovet ədəbiyyatı» (yəni bilavasitə sovet ideologiyasının təsdiqi, hökmü ilə yaranan ədəbiyyat) təcridən öz dövrünü başa vurur, milli ədə-

biyyatda demokratik, humanist ideyalar qərarlaşır, gələ-gələ geniş miqyas alır;

3) Azərbaycanın Şimalı ilə Cənubu arasında müəyyənləşən kəskin sərhədlər Şimalda ədəbi-ictimai təfəkkürdə narahatlıq, bədbinlik hissələrini gücləndirir və s.

60-70-ci illərdə Azərbaycanın Şimalında elə bir yazıçı tapmaq mümkün deyil ki, Cənub mövzusunə (əslində Cənub həsrətində!) bir və ya bir neçə əsər həsr etməsin. Həmin əsərlərdə Cənuba intəhasız bir məhəbbət, hüdudsuz bir sevginin mövcudluğunu görürük.

«Axardın...

Qoynundan keçdiyən yurdun istəklisiydin, fərhəhiy-din, yaraşığıydın.

Axardın...

Axar-baxarıydın, sahillərin səni sevənlərlə, sevib-sevilenlərlə, deyib gülüşənlərlə dolu olardı. Əzizləndin. Sevincinin sonu görünməzdi.

Axardın...

Mənsub olduğu torpağın, yurdun, ölkənin ortasından axmaq baş ucalığıdır çay üçün, bilirsən! Belə baş ucalığı sənə də qismət olmuşdu əzəldən. Missisipi kimi, Volqa kimi, Nil, Qanq, Amazonka, Fərat, Niger, Menam, Yantzi, Hind, İravadı kimi!

Axardın...

Şadlıq-şadlıq, şövlə, yan-yörəni gözib doluşanlara zövq aşılacaq... Ancaq sən demə qılınca başının üstündəymiş... Doymazdı şahın gözü, sonsuzdu çarın iş-təhası, sevincin yoxa çıxdı, özün sərhədə çevrildin.

Axardın...

Gözlərin yol çəkir, fikirlisən, əsəbisən! Dözürsən, dözüməyə özün də təəccüb edirsən...

Dünyanın qərribə işləri var, Arazım!»

Azərbaycanı Şimala və Cənuba bölmüş Araz müasir ədəbiyyatımızın böyük faciə obrazlarından biridir – G.Hüseynoğlu yuxarıdakı mənsur şəri ilə həmin obrazı zən-

ginləşdirir; yadımıza salır ki, bir vaxtlar Araz xoşbəxt idi, çünki bütöv bir ölkənin ortasından axırdı... İndi isə dünyanın qərribə işlərinin qurbanıdır-sərhəddir... Mənsur şerhdə qoyulmuş problem tarixi reallıqdır, lakin problemin qoyulma forması kifayət qədər romantikdir, emosionaldır...

G.Hüseynoğlunun əsərlərində, xüsusilə daha mü-kəmməl şəkildə mənsur şerhlərində, lirizmlə fəlsəfilik, üs-yankarlıqla müdriklik birləşir:

«Nə sakitdən, nə dinməzsən, nə yazıqsan, dəniz!

Yarıyuxulu, adamsız çöllər kimi qarşımda nə sərilib qalmısan, dəniz!

Dağalan dəniz! Dənizliyin, gözəlliyyəni dağalanma-qdadır.

Dağalan dəniz! Gözəlliyyəni, dənizliyyəni göstər. Varlığını, nəyə qadir olduğun, vüqarını göstər, gücünü göstər, özünü göstər, dəniz!

Dağalan dəniz! Səni dağasız, təlatümsüz, həy-əcansız görmək istəmirəm. İstəmirəm, dəniz!».

G.Hüseynoğlu yalnız narahat yazıçı deyil, həm də narahatlıqdan zövq alan yazıçıdır – onun hər bir əsərində yüksək hiss-həyəcan, coşqun harmoniya, intəhasız çilgünlük var. Həmin xüsusiyyətlər yazıçının bilavasitə xarakterindən irəli gəlir...

G.Hüseynoğlu müasir ədəbiyyatımızın nida cümləsidir!..

«Gün keçib gedir, sabahın yaxşı olacağını umur, ona bel bağlayırıq.

Sabah gəlir də, gedir də. Gözümüz yenə yolda qalır, yenə sabaha boylanırıq.

... Gəlirmi o gün, açılırmı o sabah?!

Təbiət qanununu poza bilməz. Sabah vaxtında açılır, gün gecikə bilməz...

Bəs gələn gün necə gəlir, necə olur?!

Atalar deyir: keçən günə gün çatmaz calasan günə günə.

Çatmaz!

Bunu bilə-bilə yenə gözləyirik!

Gözləyirik!!!»

Yazıcının poetik sintaksisi zəngindir, müxtəlif üslubi fiqurlardan, konstruksiyalardan, nitq metaforalarından istifadə edir, lakin mənsur şerlərində əsas ideya-estetik enerjini məhz nida cümlələri daşıyır. G.Hüseynoğlu, bir qayda olaraq, nida cümləsi ilə düşünür, nida cümləsi ilə danışıqır...

Yazıcının qəhrəmanları sırasına onun ətrafındakı insanlarla yanaşı, ədəbi-tarixi şəxsiyyətlər, Vətənimizin coğrafiyası və s. daxildir – M.Füzuli, A.Ələsgər, C.Cabbarlı, H.Cavid, Ü.Hacıbəyov, H.Z.Tağıyev, Q.Pirimov, M.Müşfiq, Şəhriyar; Bakı, Təbriz, Gəncə...

«Niyə səni çox sevirəm, Gəncə?! Heç özüm də bilmirəm.

Nizami kimi dahi vermişən cahana, ona görəmi?!

Göy göl kimi gözəllik bağışlamışın Azərbaycana, buna görəmi?!

İşğalçı imperiya qoşununa sinə gərən yurda bağlı şir ürəkli Cavad xana görəmi?!

Cavad xanın döyüşçüləri sırasında kişi paltarları geymiş və düşmənlə igidcəsinə vuruşan gözəl-göyçək qızlarına görəmi?!

Bütün Şərqdə ilk qaranquş kimi pərvazlanan Azərbaycan Demokratik Respublikasının ilk paytaxtı olduğuna görəmi?!

Nə deyim?!

Bəlkə özün deyəsən, niyə səni bu qədər sevirəm, Gəncə?!»

G.Hüseynoğlunun, necə deyirlər, şah əsərlərindən biri onun məşhur «Azərbaycan dili» mənsur şeridir. 60-cı illərdə yazılmış bu gözəl əsəri, mən elə başa düşürəm ki, hər bir azərbaycanlı ana dili himni kimi əzbərdən bilməlidir:

«Anamın südümdə, vətənimin havasında, çörəyimdə, suyumda səni duymuşam!

Torpağımda-daşımda, çöldümdə-çəmənimdə, Kürümdə-Arazımda, Xəzərimdə-canımda səni görmüşəm!

Elimdə-günümdə, dərsimdə-kitabımda səni sevmişəm! Sevmişəm, a mənim tarixin eniş-yoxuşlarında xalqımın göz bəbəyi kimi qoruduğu dilim! Azərbaycan dilim!

... Sənsiz neyləyə bilərəm?! Nəyə gərəyəm?!

Varlığım varlığına bağlıdır. Adım adınla öyünər. Sevincim, səadətəm qüdrətinlə yaranar, a mənim günüm, ilim, əsrim, qərinəm, nəhayətsizliyim, Azərbaycan dilim! Azərbaycan dilim!»

Yazıçı Azərbaycan dili barəsində himn yaratmaqla kifayətlənməmiş, öz mənsur şerləri ilə ana dilinə gözəl bir abidə qoymuşdur – G.Hüseynoğlunun dili obrazlı, canlı, ehtiraslı bir dil olmaqla yanaşı, həm də yüksək ədəbiyyi ilə seçilən dildir.

Ümumiyyətlə, mənsur şer yazıcıdan dilə daha çox həssaslıq, sözlün ağır-yüngülünü ustalıqla seçmək, az sözlə böyük məna ifadə etmək qabiliyyəti tələb edir. G.Hüseynoğlunun mənsur şerlərində adlıq cümlələr, sonu üç nöqtə ilə bitən cümlələr, yarımçıq cümlələr çoxdur... Bu isə o deməkdir ki, mənsur şerin mətni hələ üzdə olan mətndir, mətləb isə daha əhatəlidir, daha genişdir, daha mürəkkəbdir.

Mənsur şerinin dili bu baxımdan daha çox şer dilidir. Və mənsur şer müəllifi daha çox şairdir.

Gülhüseyn Hüseynoğlu yaradıcılığının ön mühüm cəhətlərindən biri onun müasirliyi: «Azərbaycan dili», «Gəncə», «Mücrü», «Ana torpaq», «Dünyanın qəribə işlər var», «Payım mənim» ... kimi onlarla mənsur şerlərində bunu görməmək, hiss etməmək, sadəcə olaraq, mümkün deyil... Bu mənsur şerlər azərbaycanlı oxucu-

nun ruhuna işləyir, onu səfərbər edir, hansı etnokulturoloji sistemin övladı olduğunu göstərir...

«Yer üzündə şəhərlər var. Mənzərəli, görünlü, cəlbədicə, axar çaylı, coşqun dənizli, əzəmətli, izdihamli şəhərlər.

Biri də mənim qismətimə düşüb bu şəhərlərdən. Coşqun dənizli şəhərlərdən. O şəhər sənən, əzizim, canım-ciyərim, mehribanı! Üç-dörd yaşından qoynun-dayam, səninləyəm, Bakı, Bakım mənim!

İçərişəhərin var, Bayırşəhərin var, Qaraşəhər, Ağşəhərin var, ey ixtiyar şəhərim! Keçmişimizin, əcdadımızın səsi, nişanəsi İçərişəhər səninin kökündür. Bu kök üstündə boy atmısan, atırsan, atacaqsan, ey Bakı, Bakım mənim!...».

Yaxud:

«... Bəstəkar tar çalır...»

Sevin, tar, sevin tar! Şöhrətin, qüdrətin yayılsın el-lərə, sığmasın göylərə. Ucasan, bir az da ucal sən, gör səni kim çalır?! Harda «Şur» çalır?! Necə də ürəklə o çalır!

Bəstəkar tar çalır...»

Dinləyir London, dinləyir İngiltərə, dinləyir dünya. O sarı simlərin lisanı, heyrətə salır dünyanı. Heyrətə salır.

Bəstəkar tar çalır...».

G.Hüseynoğlunun yaradıcılığı göstərir ki, müasirlik sənət əsərini heç də bəzilərini düşündüyü kimi, ümumiləşdirmədən məhrum etmir, eyni zamanda ona əyanilik, müəyyənlik gətirir. Tanış adlar, tanış anlayışlar oxucunun hissələrinə, duyğularına böyük təsir göstərir, onu mə-nən, ruhən səfərbər edir... Azərbaycan xalqının milli münəzəqillik uğrunda mübarizə apardığı bir dövrdə, ədəbiyyatın milli mənəvi dəyəərə daha çox çevrildiyi bizim günlərdə G.Hüseynoğlunun istər uşaqlar, istərsə də bö-yüklər üçün yazdığı əsərlərin əhəmiyyəti bir qədər də artmışdır.

Məlum olduğu kimi, son illərə qədər Azərbaycan ədəbi-ictimai tənqidi «Azərbaycan sovet ədəbiyyatı»na qarşı bir ideoloji hücum mövcud idi – bu ədəbiyyatın ən möhtəşəm nümayəndələri – C.Cabbarlı, S.Vurğun, S.Rüstəm, R.Rza, Mirzə İbrahimov, Mehdi Hüseyn, Süleyman Rəhimov.. inkar edilirdi. Qeyd etmək lazımdır ki, bu cür inkarçılığın «metodoloji» əsaslarını heç də Azərbaycan milli-demokratik düşüncəsi deyil, 60-cı illərdən bütövlükdə sovet, o cümlədən Azərbaycan sovet ədəbiyyatında təzahür edən 60-cılar hərəkatı hazırlamışdı. Həmin hərəkatı iddiasında olduğu «yeni ədəbiyyat» məhz «köhnə ədəbiyyat» (və ədəbiyyatçılarla!) mübarizə gedişində yaradırdı. «Yenilikçilər»in liderlərindən biri (bəlkə də, birincisi!) Əkrəm Əylisli baş redaktoru olduğu «Azərbaycan» jurnalında «köhnə ədəbiyyat»in nümayəndələrinə qarşı hələ 80-ci illərdə həm birbaşa, həm də dolayısı ilə (yəni ədəbi tənqid vasitəsilə) bir neçə ilə ardıcıl «mübarizə» apardı... 80-ci illərin sonu, 90-cı illərin əvvəllərində milli-demokratik hərəkatın, Azərbaycanın azadlığı uğrunda mücadilənin gücləndiyi dövrdə isə ən ağır məğlubiyyətə məhz «yenilikçilər» uğradılar, əgər belə demək mümkünsə, daha onların «kitabı»nı oxuyan çox az oldu. Və bir neçə on il ərzində təbliğ etdikləri «beynəlmiləl demokratiya» heç bir nəticə vermədən süqut etdi. Əksinə, sovet dövründə milli düşüncəni (və dili!) qoruyub inkişaf etdirmiş «köhnə» ənənəvi ədəbiyyat kifayət qədər böyük nüfuz qazandı... Hətta etiraf etmək lazımdır ki, «yenilikçilər»in istedadlı (və artıq təcrübəli, bir qədər də «köhnə!») nümayəndələrinin yaradıcılığı da ənənəvi ədəbiyyatın tərkib hissəsinə çevrildi. 60-cılar özlərini novator elan edərkən (qeyd edək ki, onlar həqiqətən novator idilər) düşünməmişdilər ki, sərt şəkildə inkar etdikləri 30-cular, 50-cilər də ədəbiyyata məhz «yenilikçi» olaraq gəlmişdilər... Həmin tarixi yenilikçiliyin bir nümunəsi də G.Hüseynoğlunun yaradıcılığı idi.

Ümumiyyətlə yaradıcılıq xarakteri (tipologiyası!) 50-ci illərdə formalaşan Azərbaycan yazıçılarını sözün klas-sik mənasında «sovet yazıçısı» adlandırmaq çətindir – məsələn, İ.Şıxlının, İ.Hüseynovun, N.Xəzrinin, H.Arifin, Qabilin, H.Abbaszaadənin... yaradıcılığında sosialist realizminin, sovet ideologiyasının təsiri olduqca üzdə, olduqca «dekorativ»dir. Bu yazıçılar «kommunistin nurlu sabah»ına ürəklərində qətiyyətlə inanmırdılar, «partiya iclasları»nda isə daha çox sənət söhbətləri etməyə, milli-mənəvi dəyərlərdən danışmağa çalışırdılar... Həmin yazıçılar nəslindən olan G.Hüseynoğlu isə kommunizmə heç 40-cı illərdən inanmamış, yuxarıda deyildiyi kimi, gəncliyinin ən gözəl illərini milli azadlıq uğrunda mübarizəyə həsr etmişdi. Ona görə də G.Hüseynoğlu sovet dövründə yaşayıb yaratsa da, yaradıcılığının xarakteri etibarilə sosializm realizminə mənsub deyil, o, daha çox milli demokrat, bir az da maarifçidir... Ümumiyyətlə, milli demokratizmle maarifçilik Azərbaycan yazıçılarının yaradıcılığında həmişə qarşılıqlı əlaqədə çıxış edir – C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, A.Şaiq, A.Səhhət, S.S.Axundov... kimi mütəfəkkir sənətkarların yaradıcılığı bunu təsdiq edir. Və görünür, milli demokratizmle maarifçiliyin bu cür əlaqəsi Azərbaycanın ictimai reallığından irəli gəlmişdir.

Mir Cəlal G.Hüseynoğlu yaradıcılığının əhəmiyyətli tərəflərindən birinə diqqət yetirərək yazır: «Gülhüseyn Hüseynoğlu bədii ədəbiyyatı ictimai tərbiyənin, əxlaqın mühüm, kəsərli silahı kimi düşünür, buna görə də o yalnız böyüklərə yox, balaca dostlara da ürək sözünü və məsləhətini deyir. Yaxşı ki deyir! Balacaları unutmamağa bizim heç birimizin haqqı yoxdur». Yazıçının «Balaca dostlarını üçün» silsiləsindən hekayələrində M.Füzuli, H.Cavid, M.Müşfiq, Ü.Hacıbəyov... haqqında uşaqların idrak səviyyəsinə uyğun maraqlı tərcümeyi-hal, yaradıcılıq məlumatları verilir – həmin məlumatlar obrazlılığı,

mükəmməlliyi ilə azyaşlı oxucuların diqqətini çəkir, Azərbaycan ədəbiyyatının, mədəniyyətinin, ictimai fikrinin böyük şəxsiyyətləri barədə onlarda aydın təəvvür yaradır.

G.Hüseynoğlunun 70-ci illərdə yazdığı mənsur şeirlərindən biri, nə qədər qərribə olsa da, məhz özünün mənsur şeirləri barəsindədir:

«... Sevincə, kədəre ortaqsınız.
Yalandan, riyadan uzaqsınız.
Nə yaxşı ki, varsınız!
Varımsınız!.. Həyatımsınız!
Belə həyatımdan sonrakı
həyatımsınız, mənsur şeirlərim mənim!

Şair Hikmət Ziya da G.Hüseynoğlunu «nəsrin şairi» kimi təənnüm edir:

Deyim ki, təzə bir sirr açmıram mən, -
Şərdə nasirlik, - bu, fəlakətdir.
Hər sətiri şer tək ürəyə girən
Nəsrdə şairlik, - bu, məharətdir.

G.Hüseynoğlu artıq qeyd etdiyimiz kimi, hekayələr, povestlər, oçerklər, ssenarilər və s. müəllifidir - onun «Adam istəsə...», «Xəzərin qoynunda», «Yana-yana», «Yaşıl təpə döşündə» və s. povestləri yazıçının iri həcmli janrlarda düşünmək, özünü ifadə etmək istedadını kifayət qədər aydın şəkildə nümayiş etdirməklə yanaşı yuxarıda söylədiyimiz belə bir fikri təsdiq edir ki, müəllif iri həcmli əsərlərində də birinci növbədə məhz mənsur şer ustasıdır.

Müşahidələr göstərir ki, böyük lirika olmayan yerdə böyük satira yaranmır - böyük satirik təfəkkür böyük lirikanın antitezasıdır. Məsələn, Sabir ədəbiyyata Füzulidən

əvvəl gələ bilməz... G.Hüseynoğlunun lirikası onun satirasını qidalandırır... «İmtahan», «Xala nəvəsi», «Növ-bətçi təbəssüm», «Bəs bazar iqtisadiyyatını nəzərə almırsan?!», «Pedaqoji səhv» və s. hekayələrində olduğu kimi... Həmin əsərlərin əsas mövzusu müəllifə yaxşı tanınan ali məktəb həyatıdır.

... Professor semestr imtahanı götürməyə hazırlaşır. Ona zəng edib nə qədər tələbə varsa, hamısını tapşırırlar ki, «əla» yazsın. Heç kimin üzündən keçə bilmir... Tək bir nəfər qalır. Professor əynini geyinib böyür-başına baxmadan fakültəyə gəlir ki, heç olmasa bir tələbədən imtahan götürüb ona özü «əla» yazsın. Ancaq qismət olmur. Axırncı tələbəni də dekan tapşırır...

Əlbəttə, G.Hüseynoğlunun təfəkkürü, tipologiyası etibarilə, lirik təfəkkürdür, ancaq arada bir satirik düşünməyin nə ziyanı var?...

G.Hüseynoğlunun 50-ci illərin ortalarından başlayaraq (sürgündən qayıtdıqdan sonra) çıxan kitablarının sadəcə adlarını sadalamaq kifayətdir ki, yazıçının məhsuldarlığı barədə aydın təsəvvür yaransın: «Xəzərin qaynanda» (1957), «Bir ömrün çıraqları» (1958), «Etiraf» (1961), «Nigarançılığın sonu» (1963), «Mənsur şərlər» (1964), «Yaşatmaq üçün» (1966), «İnsan» (1968), «Gözəl» (1970), «Mücrü» (1972), «Seçilmiş əsərləri» (1974), «Ömrümüz boyu» (1978), «İnsanlar və dağalar» (1982), «Qatar gedir» (1983), «Yana-yana» (1986), «Kişi kimi» (1992), «Seçilmiş əsərləri»nin birinci cildi (1993), «Məhəbbətdirmi bu» (1996) və s. Yazıçının əsərləri yalnız Azərbaycanda yayılıb sevilənməklə qalmamış, eyni zamanda dünyanın müxtəlif dillərinə tərcümə olunaraq müəllifə (və Azərbaycan ədəbiyyatına) şöhrət gətirmişdir.

G.Hüseynoğlu ədəbiyyatşünas-müştəqşünasdır Azərbaycan ədəbiyyatının müxtəlif problemlərinə dair onlarla maraqlı məqalənin müəllifi olsa da, elmi-ədəbi ictimaiyyət onu daha çox görkəmli müştəqşünas kimi ta-

niyir. O, böyük şairin indiyə qədər iyirmidən artıq kitabını tərtib, redaktə edib nəşr etdirmişdir. G.Hüseynoğlu M.Müşfiq haqqında ilk monoqrafiyanı yazmış, ilk dissertasiyanı müdafiə etmiş, ali məktəb tələbələri üçün ilk dərs vəsaitini hazırlayıb çap etdirmişdir. «Müşfiq» monoqrafiyası (Bakı, 1968) şair haqqında bu günə qədər əsas elmi mənbə olaraq qalmaqdadır. Həcmcə kiçik, ancaq məzmun-mündərcə etibarilə böyük «Müşfiq» monoqrafiyası belə başlanır: «Böyük fitri istedad, coşqun ilham, böyük səmiyyə, poeziyaya bütün varlığı ilə vurğun bir şəxsiyyət... Bəli, Müşfiq haqqında düşünməyə, yaxud yazmağa başla- başlamaz öncə xəyalda bu keyfiyyətlər, bu sifətlər canlanır»... G.Hüseynoğlu həmin monoqrafiyada müasir Azərbaycan poeziyasının banilərindən biri olan Müşfiqin həyatı, yaradıcılığının əsas mərhələləri, lirikası, epik poeziyası, uşaqlar üçün yazdığı əsərlər bərsində yığıcam bir şəkildə bəhs etmiş, kitabını metaforik olduğu qədər də real olan aşağıdakı sözlərlə bitirmişdir: «Müşfiqin şəri də, özü də ürəklərdədir! Ürəklərdə!».

«Müşfiq» monoqrafiyasından sonra G.Hüseynoğlu böyük şairin yaradıcılığı üzərindəki tədqiqatını daha da genişləndirdi, onlarla məqalələr yazdı. Və nəhayət, «M.Müşfiqin yaradıcılıq yolu» dərs vəsaitini nəşr etdirdi. On ildən artıq ali məktəb tələbələrinin faydalandığı həmin əsər sadəcə dərs vəsaiti deyil, eyni zamanda dəyərli elmi tədqiqat əsəridir. Burada müştəqşünaslığın problemləri, böyük şairin ədəbi-estetik görüşləri, əsərlərinin mətnşünaslığı və s. məsələlər ilk dəfə araşdırılmış, müəllif kifayət qədər əsaslı qənaətlərə gəlmişdir.

M.Müşfiqin əvəz olunmaz tədqiqatçısının M.Müşfiqlə əlaqədar apardığı araşdırmaların miqyasını (və mü-kəmməlliyini) müəyyən etmək üçün onun yalnız bir cümləsinin məna tutumuna, siqlətinə diqqət yetirmək kifayətdir: «Şairi ürəklərdə yaşadan, zəngin ədəbi irsini xalqa sevdiren, şerlərini oxucuların dilinin əzbəri edən poezi-

yasının xəlqiliyi, vətənpərvərliyi, müasirliyi, humanizmidir, yüksək sənətkarlığıdır, orijinallığı, novatorluğudur». Burada Müşfiqin yaradıcılığı barədə işlədilmiş hər bir təyinin arxasında böyük tədqiqatçı zəhməti, ətraflı araşdırmalar, elmi-ictimai məsuliyyət dayanır. Xüsusilə buradakı məsuliyyət anlayışı üzərində dayanmaq istədik... G.Hüseynoğlu ümumiyyətlə məsuliyyətli tədqiqatçıdır, lakin M.Müşfiqə, onun yaradıcılığına münasibətdə o daha böyük məsuliyyət hiss edir, şairin hər sözü üzərində zər-gər dəqiqliyi ilə işləyir.

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatının müxtəlif problemlərinə, ayrı-ayrı görkəmli sənətkarların (S.M.Qənzadənin, M.Hüseynin, N.Rəfibəylinin, Mir Cəlalin və b.) yaradıcılığına həsr olunmuş məqalələri G.Hüseynoğlunun tədqiqatçı-ədəbiyyatşünas üslubunu müəyyən edir. Bu üslub sətdir, güzəştisizdir, boğazdan yuxarı mühakimələrdən, saxta tərifi-lərdən uzaqdır, eyni zamanda səmimidir.

G.Hüseynoğlu, artıq qeyd etdiyimiz kimi, M.Müşfiqi sadəcə tədqiq etmir, ruhən onunla yaşayır, onunla nəfəs alır... Və hər il şairin doğma kəndində, yurdunda onun xatirə günlərinin keçirilməsinə rəhbərlik edir. G.Hüseynoğlu müşfiqləşir, ölkə ictimaiyyətinə də «Müşfiqli günlər» bəxş edir.

Müşfiqi xatırlamaq, heç olmasa ildə iki dəfə «Müşfiqli günlər» yaşamaq yalnız həyatdan vaxtsız getmiş bö-yük bir sənətkara hörmət, ehtiram deyil, həm də (və bəlkə də, daha çox!) Azərbaycan ədəbi-ictimai mühitinin, ümumən cəmiyyətinin mənən sağlamlaşması, ruhən güclü olması üçün lazımdır. Çünki Müşfiq Azərbaycan xalqının yaddaşında saf, qaynar (və gənc!) bir enerji kimi formalaşmış qalmışdır. Bu enerji eyni zamanda azərbaycanlıların şəre, irticaya, düşməne müqavimət qabiliyyətini təcəssüm etdirir. Və sübut edir ki, Azərbaycan xalqı öz azadlığı, müstəqilliyi naminə qurban verməyə həmişə

hazır olmuş, «bir gün azad yaşamağı, yüz il əsirlikdə qalmaqdan» üstün tutmuşdur.

G.Hüseynoğlu son müsahibələrinin birində qeyd edir ki, «yaradıcılıqdan heç vaxt uzaq düşmürəm. Məni yaşadan həm də qələmiə dostluğumdur. Repressiya illərində Şərqi Sibirin Tayşet rayonunda siyasi düşərgədə məhbus olarkən azadlıq naminə yaratdığımız «İldırım» təşkilatının məramı, fəaliyyəti, əqidə yoldaşların barədə kitab üzərində düşünürəm... Düşünürəm ki, cəsurların birləşdiyi «İldırım» təşkilatının salnaməsini yazmaq bir borcdur və mənim taleyimə düşüb».

Xüsusi olaraq sübut etməyə ehtiyac yoxdur ki, G.Hüseynoğlu həyatını, o cümlədən də yaradıcılıq həyatını olduqca mənalı yaşamış insanlardandır – o nə iş görmüşdürsə, özündən çox millətini, xalqını, vətəni düşünüb görmüşdür. Ona görə də G.Hüseynoğlunun, sadəcə, adını çəkmək kifayətdir ki, eşidənlərin üzünə xoş bir təbəssüm yayılsın, ürəkləri açılsın, ruhları təzələnsin... Etiraf edirik ki, bu mürəkkəb, müxtəlif maraqların toqquşduğu münafiqşərlə zəngin dünyada G.Hüseynoğlu düz-lüyü, prinsipliliyi böyük bir iş görməyə, yaqın ki, qadir deyil, lakin bu da bir kişilikdir ki, qaraya ağ, ağa qara deməyəsən, mübarizə aparmağa gücün çatmayan yerdə də özündə güc tapıb etirazını bildirə biləsən... Və başlıcası, bir an belə mənən, ruhən məğlub olmayasan. Gülhüseyn Hüseynoğlu kimi!...

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	3
Həyatı	5
Yaradıcılığı	15

Nəşriyyatın direktoru:
Baş redaktor:
Mətbəə üzrə direktor
müavini:

Balakəşi Ağayev
Məmməd Əlizadə

Ələs Qasımov

Kompüter tərtibçisi:

Aytən Ramazanova

Yığılmağa verilmişdir:05.XI.2001 Çapa imzalanmışdır:15.XI.2001
Formatı 60x84 1/16. Həcmi 2,25
Sifariş 65 Tirajı 300

Bakı Universiteti nəşriyyatı,
Bakı - 370148, Z.Xəlilov küçəsi, 23.
BDU Nəşriyyatının mətbəəsi

